

Olvassuk újra*

A köszívűt!

„Jó az Isten! – Zöld füvet ad a harc áztatta földnek, fehér bárányt a zöld fünek, ártatlan, szelíd angyalkát játszótársul a báránynak – feledés írája a mély sebnak – jobb idők reményét a szegény magyar nemzetnek.” Ezzel zárul a „harcias hazafiasság” példájának tartott regény. Az irodalmi műveket, persze, mindenki saját világába fogadja be, olvasatuk éppolyan változó, ahogy értékelésük sem rendíthetetlen. Kétségtelen, hogy Jókai 1849 után – „Írjunk mythológiát” felkiáltással – meg akarta örökíteni mindazt, ami a szabadságharcban „nagyszerű” volt. Az általa szerkesztett hírlapokban valóban biztatta a honvédeket Budavár ostromára, s *A tengersizemű hölgyben* magának tulajdonította a szabadságjogok március 15-ei nyilatkozatát.¹ Nyáry Pálra, Pest vármegye egykori alispánjára emlékezve azt vallotta, hogy amikor 1848. március 15-én először találkoztak, ő (Jókai) a forradalmi ifjúság (egyik) vezéréként így beszélt: „ha kell, meg tudok halni a hazáért, de a hazáért gyilkolni nem tudok...”² Később egy ismeretlenhez írott levelében ezt emelte ki tanulságként: „egy nemzetet pusztán hősi erénye, véráldozó honszerelme meg nem tart, meg nem örökít.”³ Mire megöregedett, az Osztrák–Magyar Monarchia belső ellentétei ismét kiéleződtek. Sok politikusként az ő regényeibe illő szélsőséges indulatokkal és tőle teljesen idegen, önérdékű jelszavakkal ugrott egymásnak. A hazai közvélemény pedig ugyanúgy, ahogy az egész akkori Európáé, saját nemzeti nagyságának, a „Gloire”-nak és a „Grandeur”-nak lázában égett. Ezért rohantak fiai egymás ellenében az első világháború poklában.

A köszívű ember fiai (1869) Jókai halálától napjainkig a magyar irodalmi kánon állócsillagának látszott, újabban ezt egyre többen kérdőjelezzik meg. Talán azért is, mert egyik lehetséges olvasata szerint a Baradlay testvérek a magyar szabadsággért vívott – dicső – küzdelmek valóságosan tökéletes – eposzi – hősei. Életük csúcspontja – a francia forradalom legendái közül vett – párbajuk, amelynek az a tétje, hogy kettőjük közül ki tüzi ki elsőnek a magyar, győzelmi zászlót Budavár bástyájára. A kicsit figyelmeőbb olvasó azonban többször találkozik Jókai kétségeivel, amelyekből iróniája táplálkozik. S itt nemcsak Ödön kicsinyes sértődöttsége vehető figyelembe, hanem az a sokkal jelentősebb kérdés is: szükség volt-e erre a hősi tette (és a szimbolikus jelentésű magyar

főváros elfoglalására)? Ahogy a regény írásakor sokan felvetették: nem éppen itt tékozolta-e el a hiú és szűk látókörű magyar hadvezetés az időt és a szabadságharc megnyerésére rendelkezésre álló erőket?⁴ Ugyanakkor a sokkal makacsabb, másik oldalon a leghalványabb megbékélési – kiegyezési – szándék sem mutatkozik sem a történeti forrásokban, sem a regényben. Hajlamosak vagyunk igazat adni Baradlayénak: fiai nem győzhettek a csatatereken, de nem volt más lehetőségük, mint a küzdelem felvállalása. (Aki ismeri ötvenhat lelkiállapotát, az biztosan elfogadja ezt az érvet.) Ugyanakkor tudnunk kell, amit tudunk is, hogy a sajtóban gúnyiratokat, győzelmi tudósításokat és hősi tetteket megörökítő Jókai, Debrecenben a békepárthoz tartozott, azaz ellenezte Kossuth és hívei trónfosztó nyilatkozatát.

Szabély Mihály kitűnő könyv⁵ nyomatókkal hívja fel a figyelmünket, hogy a Jókai-regények – köztük ez is (akárcsak Thackeray, Dickens és más akkori, nagy írók művei) – folytatásokban jelentek meg, s az íróknak az előfizető várakozását is figyelembe kellett vennie. Márpedig a kiegyezés körüli években igen kevesen vágytak arra, hogy a Buda ostromában részt vevők példáját kövessék, s ha csodálatukat nem is tagadták meg a Nagy Hősöktől, Jókaival értettek egyet, hogy a jobb idők reménye a béke lehetőségeiben rejlik.

Jókai XXI. századi olvasójának nehézséget okoz a regények nyelve. Nem azért, mert – ahogy mondani szokás – „régies”, „elavult”. Az ilyenek minősíthető szavak, fordulatok még a felületes olvasót se nagyon zavarhatják, akinek pedig némi érzéke van a magyar nyelvhez, élvezettel fogadja be ritka használatukat. A történet megalkotója azonban a posztmodernhez hasonló tudatossággal épít be leírásaiba és párbeszédeibe vendégszövegeket – idegen nyelveken. A keletkezés idejének átlagos – többnyelvű – olvasója jól értette a latin és a német idézeteket, legfeljebb az angolok és a franciák okoztak neki nehézséget. Az idegen nyelvek ismerete a műveltség elemei része volt, s nélkülözhetetlen a magasabb társadalmi elismertséghez.⁶ Látszólag egyszerű e betéteket magyarra fordítani, valójában ezeknek minden esetben kiválthatatlan jellemző erejük van. Magyar változatuk nem tölti be ugyanazt az esztétikai szerepet, mint az eredeti. Azt, hogy az átírási feladat végleg megoldhatatlan, Tallérossy

Zebulonnak köszönhetjük. Az ő személyiségét – gyávaságánál, tétováságánál, hatalomhoz tartozási törekvésénél – jobban jellemzi az a „tört”, magyar nyelv, amelyet használ, s amelyen kívül másként nem szólal meg a regényben. Az elbeszélő azt állítja, hogy beszél szlovákul és németül, ért latinul is, ezzel azonban egyetlen példában sem találkozunk. Így magyar beszéde árulja el, hogy a csak részben birtokolt nyelven szükségszerűen zavaros (és ellentmondásos) minden gondolata. Ezáltal válik ő is a regény szellemét meghatározó paródiaelemek egyikévé. Műveletlensége határozza meg világlátását és minden tettét. Pályafutásának csúcsa, hogy akaratlanul (anélkül, hogy észrevenné) válik „muszkavezetővé”, a végzetes orosz beavatkozás hatékony elősegítőjévé. És ez a hazaárulás az, amelytől az ő „pohara” is kicsordul, de „jó emberrel” lenni csak csalással és lopással tud. A szabadságharc időszakáról szóló történetben a dolgok menetét magartartása és tettei nem befolyásolják, noha mindkét féltől jelentős tisztségeket kap. (Szorult helyzetében egyetlen menedéke a még inkább önzésbe zárkozó Mindenváró Ádám, aki azután végleg alkalmatlan a magyar dicsőség és hősi önfeláldozás képviselőjére.)

Jókai véleménye szerint a bécsi „gyarmatosítás” végrehajtói, az „adminisztrátorok”⁷ (a megyei önkormányzat fölül kinevezett főispánhelyettesek) nem lehettek volna működőképesek az üres szellemű Tallérossy Zebulonok nélkül. S a „gyarmatosításnál” álljunk meg egy pillanatra! E fogalmat Berzeviczy Gergely óta sokan használják, de a történetírás egyre több érveléssel hangsúlyozza a Habsburg Birodalomhoz tartozás előnyös voltát. Jókai valószínűleg még a 12 pont megfogalmazásakor sem gondolt Bécs elleni, fegyveres harcra. Sőt, akkor sem, amikor – a legendák szerint – a Nemzeti Színházban Laborfalvy Róza a pesti forradalom ifjú hősnének mellére tüzte saját karkárdját, s ezzel egy végzetes (minden kívülálló által ellenezett) házasságba torkolló szerelem elindítója lett. Jól értsük, a regényben egyetlen szó sincs a március 15-ei eseményekről! Szereplői közül senki nem jelenik meg a történetben. Annál többet olvashatunk az azt megelőző (március 13-án kezdődő), majd (három szakaszban) egészen október végéig fel-fellángoló bécsi forradalomról. Ne csodálkozzunk ezen! Jókai beállításában a

A kőszívű ember fiai,
történelmi musical,
Monostori Erőd –
Komárom, Duna-parton

A kőszívű ember fiai Seregi Zoltán
rendezésében, a Békéscsabai Jókai Színházban

forradalmi dicsőség helyett már-már annak a paródiáját, de legalábbis ironikus gúnnyal ábrázolt, visszariasztó képeit láthatjuk. Mondhatjuk, hogy a hatvanas években a szabadságharc fényes eseményeit szabad volt megidézni, de a forradalom rémét nem. Ezt a hatalom szolgálatában álló cenzúránál határozottabban írták elő a lapot vásárló olvasók. Jókai *A kőszívű* előtt sem sokat, azután pedig végleg semmit se írt az erőszakos, forradalmi megoldások és azok végrehajtói javára.⁸ Az eszmék békés győzelmében hitt, abban a felvilágosodás kori feltételezésben, hogy a jó tudatos hívei meg tudják győzni igazukról a tanulatlan, nyomorúságos, de szellemi erővel felemelhető („bűdös”) népet.

Rideghváry – és a regényben meg nem nevezett megbízói – képviselik azt a „semmi ne változzon” álláspontot, amelyet Jókai korában minden olvasó jól ismert,⁹ s amelyet a XX. században sokszor fekete-fehér tételekké egyszerűsítettek. Az olvasónak nehézséget okozhat, hogy a tudományos kutatások összetettebb álláspontja még 2017-ben is csak szűk körben ismert. Itt talán elég annyi, hogy a bécsi politika megvalósításához kellett a sehová nem tartozó, nemzeti tudat nélküli, bizonytalan megélhetésű, semmihez nem értő Tallérossy, akik idegenségük ellenére tökéletesen illeszkedtek a rendszerbe.¹⁰ Jobban még Boksa Gergőnél is, aki ugyancsak a hatalomfenntartók zsoldjából él, de lényegesen több öntudattal, s

önmagát egyértelműen magyarnak vallva. Nem kerülhető meg, hogy a „ne változzon semmi” programját a haldokló Baradlay Kazimir a paródiaként olvasható első fejezetben már kimondja. Az az önmagával eltelt ember ő, aki mielőtt a lélek kiszállna belőle, mindent a *saját akarata* szerint rögzítene. Számptalan, kötelező érvényűnek szánt parancsa között úgy hagyatkozik feleségéről, mint a többi, birtokában levő tárgyról. Noha szóba hozza a csókok régen elfojtott vágyát, de képtelen arra, hogy emberekre emberi lényként gondoljon.¹¹ Ugyanakkor tudja, hogy az élet megy tovább, de azt akarja, hogy úgy menjen, ahogy ő (egyszemélyes magánzsarnokként) meghatározza: Rideghváry személyében saját életét – beleértve húsz éve (!) nem gyakorolt férfivágyainak kielégítését – hosszabbítaná meg. Hozzá kényszerítené özvegyét. Fiai sorsáról úgy rendelkezik, mint egy birkanyájról vagy tehéncsordáról. Éles szeme észreveszi az egyetlen akadályt, a tőle tökéletesen idegen, de a kor gondolkodásában a mainál sokkal nagyobb jelentőségű *szerelem*: legidősebb fia vonzalmát a szegény paplányhoz. Aki apjától ráadásul a Lánghy nevet örökli. És ez a láng az egyetlen, amely valóban izzik, mert a református pap öntudatos magyar, ahogy ezt botrányos gyászbeszédében – a szokott, református tónusú gyászbeszédék paródiájában – megfogalmazza. Ha Rideghváry „mesebeli rém”, Baradlay sem lehet más, mint egy rémtörténet szereplője. Illő

hozza annak a „kuruc” papnak a beszéde, aki később értelmetlenül dobja oda életét a parasztfelkelés balul végződött – dicstelen – szervezési kísérletében. Jókai gondosan vigyáz rá, hogy a gyászbeszédet az irónia határozza meg, az életáldozat pátoszát pedig a hiábavalóság oltsa ki. Művészete éppen abban teljesedik ki, hogy ennek ellenére ismerteti el olvasójával a lelkész nemzeti öntudatának létjogát és történeti meghatározó erejét.¹²

Baradlay Richárd és Ödön aligha véletlenül kapták ezeket a Magyarországon elfogadott, németből vett keresztneveket. Apjuk szeretne beleolvadni a birodalmi arisztokráciába, ami történelmileg megkísértett olyan nagy családokat is, mint az Esterházyak, Pálffyok, Széchenyiek és sokan mások. E folyamat 1790 körül kettévált: a házassági, kulturális és társadalmi kapcsolatok tovább erősödtek, de politikailag egyre többen lettek a sajátos, magyar érdekek szószólói. Ezt a Jókai-regényekben számtalan példa szemlélteti: leghatásosabban az *Egy magyar nábobban* és a *Kárpáthy Zoltánban*. A Baradlay család álláspontjának megváltozásában az anya játssza a döntő szerepet.¹³ Szimbolikus utalás ez az anyanyelv, az anyaföld és az anyanemzet megtartó erejére, amelynek érdekessége, hogy a fiúk közül Richárd mindennapi életében elsősorban németül beszél, s ehhez német feleséget is választ. Személyében a történet nem a Nagy Nemzeti Hős megdicsőülését,

hanem a könnyelmű és vitéz katona szorgalmas (és számító) polgárrá válásának a folyamatát mutatja be. Ödön magyarságát a feleségül vett református paplány biztosítja, de ő sem lesz önfeláldozó hős. Ott kellene lennie az Aradon kivégzettek – de legalább a bebörtönzöttek – között. Ő azonban – felhasználva a semmire nem tartott Tallérossytól kapott angol útlevelet, s az alig ismert orosz szolgáló segítségét – megszökik. Birtokán rejtőzik,¹⁴ feljeleníti ugyan magát, de végül – okosan és célszerűen – elfogadja öccse áldozatát,¹⁵ s életben marad, hogy fenntartsa a Baradlay családot, s tegyen a magyar nemzet jövőjéért. S ez a „maradj életben” Jókai egyik fontos üzenete. Ezt tette – sok más mellett – Arany János is, akinek balladáiban vallanak arról, hogy milyen nehéz volt elviselni Ferenc József uralkodásának első évtizedeit.¹⁶

A regény középpontjában álló szabadságharc „zenitje” Buda ostroma, amikor – mint valódi hőseposzban – „Attila kardja megüti hegyével az égen a korona csillagképletét”. Nem mondhatjuk, hogy ebben a Baradlay testvérek akarata ellenére vesznek részt, de azt sem, hogy keresik ezt a hősi szerepet. Az ostrom leírásában Ödönt alig látjuk. Bátorságának, áldozatkészségének „csodás” példái nem itt, hanem az oroszországi utazás viszontagságaiban mutatkoznak meg. Ezekben látjuk férfiúi erényeit. Miután az „igaz” szerelem hatása alatt kilép a pétervári tétlenség léhűtő, esztelenül tékozló életformájából, a józan ész útjára lép. Budán nem tesz mást, mint elfogadja azt a szerepet, amely osztályrészeül jut. Nem ebből, hanem az életet értéktelenségnek tekintő, korábbi szemléletből következik a párbajra vezető, kicsinyes sértődöttsége, amely folytatásos regénybe illő meglepetés, s tökéletesen idegen mindattól, ami a megfontolt kormánybiztos viselkedését (később is) jellemzi. Richárd a Kárpátokon át Magyarországra, a magyar szabadságharcba vezető, kalandos úton bizonyítja, hogy bátor, találgony és jó vezető. A Palviczeal vívott párbajban tanúságát adja, hogy katonának sem rosszabb az osztálykínál, de nem is jobb, csak szerencsésebb. A csataterén nem kerül a győztesek közé, majd a bukás után Bécsben mutatja meg, hogyan tudja

polgárként kiteljesíteni az életét. Az ostrom során – menyasszonyára gondolva – számot vet azzal, hogy meg kell halnia, s ezt csak a csoda akadályozhatja meg: az olasz katona, miután lelőtte a bécsi forradalmárt, váratlanul leteszi a fegyvert. Közben azonban „sok bajtársuk holttestén kellett átlépniök, (...) sok jalkiáltás hangzott a légben, amint a (várfalról) lelőtt vitéz a magasból aláhullott. Sokszoros halál vette körül a hősokeket”, hangsúlyozza az író elég kedvölő módon. S azután a Lánchíd felrobbantásának megakadályozásánál Richárd életben marad, de a „boltozat alatt ott feküdt egy fekete tömeg. Valaha emberalak, most egy darab szén, kezek nélkül, fej nélkül, ismeretlenül.” Ilyen iszonyatos a háború, s ez lehetne Richard osztályrésze is.

Zavarba ejtő, hogy Baradlayné származását Jókai teljes titokba burkolja. Férje „Marie-nak” szólítja, ami egyfelől jellemző alkalmazkodási szándékára, másfelől utalás lehet az asszony leánykorára is. (Máshol Mária.) A regény gerincét alkotó kalandorozatban olyan otthonosan mozog a bécsi kofák világában, amire magyar asszony – már csak nyelvi okból sem – lehet képes. (Ilyen „képtelenség”, persze, Jókai világában nem ritka.) Mégis ő az, aki a regényben a negyvennyolcas, felelős kormányalakításba torkolló törekvések legelszántabb, legállhatatosabb és legtudatosabb képviselője. Szajbély Mihály magyarázata szerint Baradlay Kazimir „köszíve” infarktust jelent, amely a túlélését követő húsz évben teljes nyugalmat kívánt, ezért – a három fiú világra segítése után – tartózkodott a nemi élettől, s az asszonyt – egyebek között – hosszú kielégítetlensége fordította szembe vele. Csak találgathatjuk, hogy mit gondolt erről Jókai, de ez a szexuális motívum nem illett a kor szellemébe. (Alfonsine és Palvicz gyermekáldásra vezető „kalandjának” részleteit sem írta meg.) Az a gyanúm, hogy az a házi önkényuralom, amelyet részletesen kibontva olvashatunk, egymagában is elviselhetetlen volt, s elegendő okul szolgált arra, hogy az özvegy – és legidősebb fia – az első adandó alkalommal fellázadjon ellene. (És elég riasztó ahhoz, hogy a politikai önkényuralmat is félelmetessé tegye.) Nem tudjuk, hogy Marie-t fiatalon vonzotta-e Kazimir úr férfiasága, vagy miután a

Tordy Géza és Sulyok Mária a Várkonyi-filmből

fiúk megszületésével teljesítette kötelességét, a további nemi életéről megkönnyebbülten mondott le, de ilyesmire utalás sincs a regényben. Ahogy arra sem, hogy miért tűrte férje zsarnokságát egészen a haláláig. Az viszont biztos, hogy a megjelenésében és a viselkedésében hangsúlyozottan ellenszenves, a halott férj merev és diktatórikus szellemét képviselő Rideghváry nem kelthette fel a negyvenes éveiben járó szépasszony elfojtott vágyait.¹⁷ Azzal, hogy férje halálakor azonnal hazahívja legidősebb fiát, Ödönt, e motívum érdektelenné is válik. A regény a szabadságharc létrejöttének okaival sem foglalkozik, megtörténte és elkerülhetetlenek látottat bukása szörnyű tényként jelenik meg. Katasztrófába torkollik az igazságról, a jobb világról és az egyenlőségről álmodozó, bécsi idealisták küzdelme is. Az önkényuralom megváltoztathatóságát csak és kizárólag az *anya* magántörténete igazolja, majd az életükkel fizetőkön kívül ő hozza – kedves „kisfia” elvesztésével – a legnagyobb áldozatot. Két másik fia a túléléssel utal a nemzeti lét jövőbe mutató távlatára.

Eposzi nagyságban, sikeres hősiességben és a félelmeken úrrá levő bátorságban nem a férfiak tűnnek legjobban ki, hanem egy osztály lány, Liedenwall Edit. A Baradlay-birtok úrnője – akárhol született – Magyarországhoz tartozik, vagyonának és fiainak sorsa – jövője – a nemzeti történelem része, amelynek politikai működését felnőtt életében meg kellett tanulnia, s amellyel magától értődően azonosul is. Editnek ehhez – amíg Richard bele nem csíp a fenekébe – semmi köze. Szebben fogalmazva, amíg egymásba nem szeretnek, aligha gondol a magyarokra. Azután sem sokat. Nagy adag (talán Sue hatását tükröző¹⁸) romantika van abban, ahogy viselkedik. De sikerül megtévesztenie a regény legrafináltabb

LÁBJEGYZETEK

¹ Jókai Mór: *A tengerszemű hölgy*, kritikai kiadás, 1970, 189–190.

² Jókai Mór: *Emlékeim*. Budapest, 1875, 141. l.

³ Jókai Mór: *A köszívű ember fiai*. I-II. k. Bp. 1964. Kritikai kiadás jegyzetei: I. k. 331 és 343.

⁴ Hermann Róbert újabb kutatásai olyan kicsinyességükben is súlyos ellentéteket tártak fel a hadvezetés felső-közép rétegében, amelyekről Jókai és kortársai nyilván tudtak, amelyeket a történetírás általánosságban a Görgey-Kossuth-kérdésre egyszerűsít le.

⁵ Szajbély Mihály: *Jókai Mór*. Kaligram, Pozsony, 2010.

⁶ Latinul minden érettségizett, legálább két idegen nyelven az iparosok

többsége is tudott. Az arisztokraták nevelésének pedig szerves része volt, hogy négy-öt idegen nyelv közegében is otthonosak legyenek.

⁷ Mária Terézia uralma alatt rendült meg az „örökös főispánok” kinevezési gyakorlata, majd az udvar által kiválasztottak sem mindig teljesítették a központi várakozásokat. Ilyenkor főispánhelyettesként adminisztrátorokat állítottak a megyék élére. A regény ironikus szövege szerint az adminisztrátor „mesebeli rém (...) ki egy időben erdőt nyövní, sziklákat morzsolni küldetett alá a bűnös földre...”

⁸ Olvassuk el például könyörtelen paródiáját az orosz dekabristákról az 1879-es *Szabadság a hó alatt* vagy a „Zöld Könyv” című regényében.

⁹ Számos regényének középpontjába állította az ez elleni küzdelmet. Legironikusabban a *Kiskirályokban*.

¹⁰ Nincs hely itt – egyéb jellegzetességek mellett – sem a sokat elemzett, reformkori megei közgyűlés, sem a Plankenhorst hölgyeknek a II. József óta működő besúgórendszerben játszott szerepének ismertetésére.

¹¹ Felesége érzelmi világa iránt több más Jókai-hős is tökéletes közönyt tanúsít.

¹² Vajon miért kapta Lánghy Aranka egy gyomnövény nevét? Vagy „aranyos” voltát akarta az író a névvel kiemelni?

¹³ Jókai először őt akarta szerepeltetni a regény címében.

¹⁴ Jókai-regény: ne csodálkozzunk,

hogy szigeten, ez az író kedvenc motívuma!

¹⁵ Ismeretes, hogy nevük német változata alapján a számon kérők összetévesztik Ödönt Jenővel, s az utóbbi vállalja, hogy bátyja helyett kivégezzék.

¹⁶ Talán a legfélelmetesebben a szűkszavú V. László.

¹⁷ A Jókai-regények érdekessége, hogy az anyák többnyire sokkal öregebbek, mint azt életkoruk indokolná. Alfonsine anyja kivétel.

¹⁸ Az akkor roppant népszerű Sue hatását nem tagadva, lássuk, hogy a pátosz és írónia sajátos vegyülete Thackeray és Dickens érettebb művészetében Jókai meghatározó élménye lehetett!

szereplőit, a Plankenhorst úrnöket, szemük láttára itatja le a rá vigyázó apácafőnöknöt, megszökik egy hintóból az alig ismert nagyvárosban a leg-sötétebb – ostromállapotban levő – éjszakán, egyedül bolyongva megtalálja leendő anyósa – a vadidegen, ismeretlen asszony – rejtékelyét egy nappal is ijesztő pincében, ahol legyőzi indokolt gyanakvását, és segítségére lesz, hogy megment-sék Richárdot. Edit azt is tudja, hogy a tudomására jutott titokkal hogyan lehet félrevezetni a (Bécs ostromára készülő) sereg parancsnokát. Vissza-térve a szigorú kolostorba, kiállja a megveretés büntetésének kemény próbáját, s még ekkor is ő kerül felülre, olyan „erkölcstelen” kaland látszató-ba keverve önmagát, amelyet az apácáknak, saját jól felfogott érdekükben, titokban kell tartaniuk.

Jókai nagy „mesélő”, azaz képes arra, hogy regényei összefogott történetében majd minden oldalon meglepje valamivel olvasóját, s fejezetenként (vagy folytatásokként) az addigiakból nem – vagy alig – következő fordulattal folytassa a cselekmény és a jellemek kibontását. Ehhez anyagát többnyire rengeteg (manapság már csak a szakemberek által újra felfedezett) olvasmányból merítette: Nemrit-kán majdnem szó szerinti részeket helyezett más összefüggésbe és általa választott megvilágításba. *A köszívű* mögött kevés ilyen forrásanyagra talált a kutatás. Talán éppen ebben rejlik kiemelkedő sikere – és az újabb érdeklődés elbizonytalanodása. A Jókai korabeli magyar olvasónak (újság) hírekből, hallomásból, közbeszédből és saját élményei alapján a cselekmény legtöbb eleme ismerős volt. A követ-kező nemzedékek – nagyjából a televízió, majd a világháló megjelenéséig – számtalan változatban olvasták, tanulták a kor történetét, ezért a regénybeli eseményeket könnyen beillesztették műveltségük szerkezetébe. Ennek szerves része volt a „nemzet” és a „haza” élő, de a megjelenést követő évszázadban több változáson átment fogalma. Az eposzokba illő, hősi tettek azonban itt – és alighanem minden más Jókai-regényben is – Jókai iróniájának fénytörésében jelennek meg: az önfeláldozás vagy értelmetlen, vagy a szerelem–szeretet eszméjéből következik, a romantikus elemek gyakran parodisztikusan leplezik le a szereplők fennkölt szándékainak körülményeit. A csaták, az összecsapások és a küzdelmek elbor-zasztóan véresek.

A posztmodern kor lehetőségei között ott van, hogy mindenki saját szemével – saját előkép-zettségével (diákkorában jó tanár segítségével) – olvassa újra ezt a színes, érdekes, sokszor romantikusnak látszó, de éppen ironikus stílusa miatt számos jelenetében végtelenül mulatságos regényt. A paródia, persze, a legnehezebb műfaj, nem lehet a szokásos nagyvonalúsággal (gyors-olvasással) befogadni, szükség van hozzá némi történelmi ismeretre, s fel kell fedezni humorát, a benne rejlő gúnyt. Kétségtelenül megnehezíti ezt az író határozott meggyőződése: az öntudatos közösségeknek minden korban van lehetőségük, hogy kezükbe vegyék saját sorsukat, ha azt sokan akarják, ha azt, ami tőlük telik a közös ügyekért – erejükhez képest – sokan megteszik. ♦♦

(* Szakonyi Károly rovatának példáját követve.)

BOBORY ZOLTÁN

ZEUSZ-ISTEN VÁGYÁLMA

Tudjátok,
ti halhatatlan égi szerelmeim,
itt fönt az Olümposzon,
köröttem csicsergők,
– oh, milyen más hangot hallok –
elég volt ezekből
a fénylő gyönyörökből.

Oda vágyom, le a földi
halandó lábai elé, ahol
másként dobog a szív,
igaz, árnyak lopakodnak...

De nem szférák zenéje,
lélek dala szól hozzám,
és emberi testben áramló
vér veri a vágy ritmusát

Könnyebb itt élni,
de üres ez a bódult világ;
álmatlanok az éjszakáim,
mert nem titeket érez
testem éjjelente, nincs
hús, vér, bőr illatotok,
hát oda jár le álmom...

Egyhangú ez a csillagragyogás.
Az ő szemében szerelmet,
forró vágyat látok, itt meg
az engedelmesség és
remegő tisztelet hideg
levegője csendesíti vágyamat.

Én, Zeusz, a villámok istene,
halovány kis gyertya
esetlen fényével kérném:
tárja ki előttem ajtaját.

És szívét...

A GYÖRÖKI TEMETŐBEN RAKSÁNYI KUTYU SÍRJÁNÁL

Van-e ott színpad, Kutyu? –

hogy őrizze hatalmas lépted lábnyomát,
mint itt lent szerte ebben a hazában,
ahol csupa egyfelvonásost tűz műsorra a *Rendező*?

Van-e sűgőlyuk, melyből valamelyik szent
sűghatja neked a szöveget,
s letolhatod, ha késik?

(ők is csak emberek – voltak)

Kell-e ott reflektor, fejtég, Kutyu?
Hogy jól látható legyen szálfá-alakod,
arcod éle, melytől megrettennek az angyalok.

Súlyos függöny van-e? Dübörgő taps közben
hogy meghajolhass mélyen, hittel,
talán a Teremtő előtt?

Kívüle vannak-e nézők? Szeretik a színházat?
Vagy színház az egész világ, Kutyu?
Illetve a Mennycsászár? Mert te ott vagy...

Nem az angyalok súgták meg nekünk,
hanem *tudjuk*, Kutyu – hiszen barátai lehettünk.
Neked, egy igaz, hűséget követelő embernek;

az igazságért mindig kiabálnak!

Te pedig tudod, hogy ezt nem feledhetjük,
s nem csak most, a györöki temetőben;

– ahol átölelsz minket, hogy beleroppan a csontunk –
hanem egész botladozásunkkor felétek...

Ha van, küldjél tiszteletjegyet az előadásra!

Csak ne írd rá dátumot, Kutyu, kérünk...

(*Györök, 2017. augusztus 2.*)

Raksányi
Gellért

